

Nhân/Từ câu chuyện

bảo tồn di tích chùa Vĩnh Nghiêm (Bắc Giang)

NGUYỄN HỮU TOÀN*

Chùa Vĩnh Nghiêm, thường gọi là chùa Đúc La, nằm ở xã Trí Yên, huyện Yên Dũng, tỉnh Bắc Giang.

Trong một chương trình nghiên cứu lớn của ngành Văn hóa tỉnh Bắc Giang về di tích chùa Vĩnh Nghiêm và các tích Phật giáo gắn với dòng thiền Trúc Lâm hiện diện ở phía Tây dãy Yên Tử, tôi được Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Bắc Giang thật sự ưu ái khi đề nghị thực hiện chuyên đề: Chùa Vĩnh Nghiêm (Bắc Giang) - di tích lịch sử - văn hóa đã được Bộ Văn hóa - Thông tin xếp hạng. Tuy nhiên, vì vấn đề hết sức "mở" như vậy, nên cũng rất khó trình bày trong khuôn khổ một chuyên đề nhỏ. Như tôi biết, cho đến nay, dấu chưa phải là đã quá nhiều công trình nghiên cứu về chùa Vĩnh Nghiêm, nhưng chỉ với những khảo tả/khảo cứu của một số nhà nghiên cứu đi trước, qua *Hà Bắc ngàn năm văn hiến* (tập II), *Địa chí Hà Bắc*, *Từ điển Địa chí Bắc Giang*, đặc biệt, là qua công trình *Chốn tổ Vĩnh Nghiêm*, mà các đồng nghiệp của tôi ở Bảo tàng Bắc Giang cho xuất bản năm 2004 và nhiều bài viết dài, ngắn khác nhau, đã được công bố trên các sách, báo ở trung ương và địa phương, thì việc giới thiệu di tích này (khảo tả, xác định giá trị tiêu biểu...) hẳn cũng đã giúp những ai quan

tâm, mong muốn có những hiểu biết cơ bản về Vĩnh Nghiêm, cũng đã căn bản được đáp ứng. Vì thế, nhân dịp "trở lại" Vĩnh Nghiêm, dù chỉ dự định đi theo một nẻo đường nhỏ, với mong muốn góp phần tìm hướng bảo vệ và phát huy có hiệu quả di tích này, tôi cũng thấy thật khó trình bày. Trong hoàn cảnh ấy, tôi xin phép được tạm đi vòng - Nói cách khác, là nhân/từ việc được tham góp vào câu chuyện bảo tồn di tích chùa Vĩnh Nghiêm, tôi sẽ men theo một số nghĩ suy về việc bảo vệ và phát huy giá trị của toàn bộ hệ thống di tích Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử, để góp vào việc xác định cơ sở để bảo vệ và phát huy giá trị di tích chùa Vĩnh Nghiêm nói riêng, toàn khu di tích Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử nói chung.

Trước hết, cần nhấn mạnh rằng, hệ thống di tích gắn kết/thuộc Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử gồm rất nhiều chùa tháp, phân bố trên một địa bàn rộng lớn, nhưng tập trung nhất là ở 03 tỉnh: Quảng Ninh, Bắc Giang và Hải Dương hiện nay. Tại Quảng Ninh, đó là khu di tích Yên Tử, với hàng chục điểm di tích lớn, nhỏ, trong đó có di tích chùa Quỳnh Lâm nổi tiếng. Ở Hải Dương, đó là khu di tích chùa Thanh Mai, khu di tích Côn Sơn - Kiếp Bạc, cùng hơn 20 điểm di tích khác, có liên quan tới Thiền phái Trúc Lâm. Ở Bắc Giang, là hệ thống di tích thuộc Thiền phái Trúc Lâm, phân bố suốt

* PHÓ CỤC TRƯỞNG
CỤC DI SẢN VĂN HÓA

đọc triển phía Tây dãy núi Yên Tử, tập trung ở hai huyện Lục Nam, Lục Ngạn; trong đó chùa Vĩnh Nghiêm là một điểm nhấn đặc biệt quan trọng. "một trung tâm Phật giáo nổi tiếng dưới thời Trần. Đây là trạm trung chuyển, nơi dừng chân của khách hành hương trước khi vượt sông, leo núi lên Thánh địa của Thiền phái Trúc Lâm trên ngàn xanh Yên Tử" (*Chốn tổ Vĩnh Nghiêm*, trang 100) - Theo đấy, người xưa đã dạy:

"Ai qua Yên Tử, Quỳnh Lâm

Vĩnh Nghiêm chưa tới, thiền tâm chưa đành"

Trên địa bàn ba tỉnh này, có rất nhiều vấn đề về tự nhiên, môi trường, văn hóa, kinh tế, xã hội, quốc phòng, an ninh... liên quan đến bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa Phật giáo Thiền phái Trúc Lâm mà chúng ta cần quan tâm. Xin được nêu một số nét chính:

- Đây là vùng núi rừng, biển đảo hết sức rộng lớn, thuộc vùng Đông Bắc Bắc Bộ, một địa bàn có vị thế đặc biệt quan trọng trong lịch sử dựng nước và giữ nước của quốc gia - dân tộc.

- Đây là địa bàn mà các cư dân cổ đã tụ cư sinh sống từ rất sớm (từ thời kỳ Đá cũ, Văn hóa Sơn Vi, với những di chỉ khảo cổ ở vùng Sơn Động, Lục Ngạn...) và phát triển liên tục cho đến ngày nay. Trong các dòng chảy văn hóa hợp lưu về châu thổ Bắc Bộ để hình thành nền văn hóa Việt cổ, văn minh sông Hồng, dòng chảy từ vùng núi rừng Đông Bắc này, theo dòng Lục Nam, xuôi xuống tụ hợp để từ đó lan tỏa, tại Lục Đầu giang, là một mạch nguồn quan trọng và đặc sắc.

- Đây là địa bàn có tiềm năng phát triển kinh tế khá mạnh, với các ngành kinh tế lâm nghiệp, nông nghiệp (nhất là trồng trọt hoa màu), đặc biệt là ngành khai thác khoáng sản (những mỏ than trong lòng Yên Tử có trữ lượng đứng đầu cả nước). Vì thế, đây là vùng có sự hiện diện/phát triển của nhiều ngành kinh tế khác nhau.

- Hệ thống giao thông ở vùng rừng núi rộng lớn, có trục phân chia là dãy Yên Tử này, tuy đã được quan tâm đầu tư, nhưng đến nay vẫn chưa thực sự phát triển. Ngoài tuyến đường 18 nối thông Hà Nội với Quảng Ninh, các tuyến đường vắt ngang/nối thông hai sườn Yên Tử và các tuyến đường kết nối các điểm di tích thuộc "nội bộ" Thiền phái Trúc Lâm và kết nối

các điểm di tích này với các di tích/địa chỉ văn hóa khác trong vùng vẫn cơ bản chưa được đầu tư phát triển, cho thuận lợi, nên việc kết nối các điểm di tích, nhất là ở hai sườn Đông - Tây Yên Tử, hiện vẫn gặp nhiều khó khăn.

- Cuối cùng, nhưng lại là vấn đề quan trọng nhất, là việc các di tích trong hệ thống này, trải qua thời gian, mưa nắng, hiện đã và đang bị xuống cấp, nhiều điểm chỉ còn là các phế tích kiến trúc ở trên mặt đất hoặc ở trong lòng đất. Cùng đó, việc quản lý, tiến hành nghiên cứu xếp hạng, khai thác, phát huy giá trị di tích, ngoại trừ khu Yên Tử, còn hầu hết đều chưa được tổ chức chặt chẽ, hiệu quả; thậm chí, rất nhiều di tích ở hai sườn Yên Tử, nhất là sườn phía Tây, còn ít được quan tâm.

Từ cái nhìn tổng thể ấy (ở đây không trình bày vấn đề giá trị của các di tích), sẽ dễ nhận thấy có rất nhiều việc cần giải quyết, nhằm đạt tới hiệu quả mong muốn là bảo vệ và phát huy tốt nhất, hiệu quả nhất giá trị của toàn bộ các di tích thuộc Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử, trong đó có di tích chùa Vĩnh Nghiêm. Sau đây, tôi chỉ tập trung vào việc đề xuất mấy nhiệm vụ cơ bản, mà theo tôi, việc giải quyết tốt các nhiệm vụ này, sẽ tạo ra tảng nền, "điều kiện cho mọi điều kiện" giải quyết các nhiệm vụ tiếp theo.

Nhiệm vụ mở đầu là vấn đề xây dựng quy hoạch tổng thể di tích.

Theo tôi, trước hết chúng ta cần tập trung cao nhất cho việc tổ chức nghiên cứu lập quy hoạch tổng thể hệ thống di tích Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử, trên địa bàn cả ba tỉnh: Quảng Ninh, Hải Dương, Bắc Giang. Lâu nay, chúng ta thường chỉ quan tâm đầu tư tu bổ cho từng điểm di tích riêng lẻ; việc lập quy hoạch di tích, nếu có, chỉ dừng lại ở việc hoặc là lập quy hoạch cho một khu di tích (khu Yên Tử, khu Côn Sơn - Kiếp Bạc...), hoặc là chỉ lập quy hoạch cho một số điểm của từng tỉnh. Chẳng hạn, tỉnh Quảng Ninh, cùng với việc lập quy hoạch khu di tích Yên Tử, đã đề nghị Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch ủng hộ việc tổ chức lập quy hoạch chi tiết và Dự án đầu tư bảo tồn, tôn tạo khu di tích về nhà Trần (Thái Lăng, đền Thái và chùa Một Mái) ở huyện Đông Triều và xem đó là việc bổ sung vào quy hoạch khu di tích Yên Tử. Cùng thời gian đó, tỉnh Bắc Giang lại có đề nghị Bộ Văn hóa, Thể

Một góc chùa Vĩnh Nghiêm, Bắc Giang - Ảnh: T.L

thao và Du lịch ủng hộ việc tổ chức lập quy hoạch bảo tồn tổng thể hệ thống di tích, danh lam thắng cảnh ở sườn Tây Yên Tử thuộc địa phận tỉnh Bắc Giang? các di tích thuộc Thiên phái Trúc Lâm Yên Tử, từ khi ra đời và trong quá trình tồn tại, luôn có mối quan hệ tự thân, chặt chẽ; sự gắn kết đó không phụ thuộc vào việc phân chia địa giới hành chính hoặc về vị trí địa lý (với sự chia ra sườn Đông, sườn Tây Yên Tử), trong lịch sử và hiện tại. Vì vậy, chúng tôi nghĩ rằng, đã đến lúc cả ba tỉnh cần "ngồi lại" với nhau, trên cơ sở tranh thủ/phối hợp với các cơ quan trung ương chuyên ngành, để tổ chức nghiên cứu lập quy hoạch tổng thể cho toàn bộ hệ thống di tích. Căn cứ quy hoạch tổng thể này, chúng ta sẽ xác định đúng đắn các dự án cần thực hiện, lộ trình và thứ tự ưu tiên cho việc triển khai các dự án đó, nhằm hướng tới việc bảo tồn bền vững tổng thể di tích trong một kế hoạch thống nhất, đồng thời đưa ra cho xã hội một sản phẩm văn hóa - du lịch tổng thể và hoàn thiện. Chừng nào chưa có quy hoạch tổng thể đó, việc làm của chúng ta khó tránh khỏi sự riêng lẻ, nhất thời, được đâu hay đó,... và dĩ nhiên,

những việc làm đó sẽ là bất cập so với yêu cầu về khoa học và thực tiễn đối với việc bảo tồn hệ thống di tích, sẽ là kém hiệu quả và lãng phí.

Một nhiệm vụ khác, cần được phối hợp chặt chẽ với việc xây dựng quy hoạch tổng thể di tích, là tổ chức nghiên cứu các quy hoạch về giao thông, khai khoáng, trồng và bảo vệ rừng.

Chúng ta đã có một số bài học về vấn đề này, như việc khai thác than trong lòng Yên Tử đã làm xuống cấp di tích, hoặc việc triển khai dự án thủy lợi ở khu vực Suối Mỡ, cùng đó là việc xác định những cánh rừng trong khu vực này là "rừng sản xuất" (mà không phải là "rừng đặc dụng") đã làm biến dạng môi trường, cảnh quan của khu thắng cảnh này. Hình như cũng có thông tin về việc Bắc Giang có dự kiến khai thác than ở sườn Tây Yên Tử? Do vậy, nếu không có sự kết hợp giữa việc tổ chức xây dựng những quy hoạch này và quy hoạch tổng thể di tích, sẽ dẫn tới việc các quy hoạch "chống/vênh" nhau, không khả thi và kém hiệu quả.

Trước vấn đề này, chúng tôi nghĩ đến việc

cần tổ chức nghiên cứu xây dựng quy hoạch tổng thể phát triển văn hóa, kinh tế, xã hội, quốc phòng, an ninh của cả vùng này, bao quát toàn bộ các khu vực có liên quan ở ba tỉnh. Nhưng, đây là câu chuyện lớn, lý tưởng, xin được trở lại vào một dịp khác.

Vấn đề tiếp theo là tổ chức nghiên cứu thiết lập Hành trình di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử.

Thiết lập các "Hành trình văn hóa" - câu chuyện còn nhiều mới mẻ, là một hoạt động bao giờ cũng nhằm đích gắn kết văn hóa với du lịch để đưa lại hiệu quả phát triển kinh tế - xã hội. Lấy đối tượng di sản văn hóa, ở đây là di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử, để thiết lập các hành trình văn hóa, chỉ là một trường hợp cụ thể trong số nhiều hành trình văn hóa được thiết lập dựa trên các đối tượng khác nhau.

Tương tự như việc tổ chức xây dựng quy hoạch, việc thiết lập Hành trình di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử cũng là một câu chuyện lớn, cần triển khai lâu dài. Tại Bắc Giang, từ năm 2004 đến nay, Bảo tàng tỉnh và làng gốm Thổ Hà đã tham gia vào việc thiết lập Hành trình văn hóa qua các làng gốm cổ vùng Đông Bắc châu thổ sông Hồng. Qua đây, chúng ta đã có được một số kinh nghiệm ban đầu. Nhân đề xuất việc này, chúng tôi xin được nhắc lại và khẳng định: Thiết lập Hành trình di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử chắc chắn không phải là việc xây dựng các tuyến lữ hành du lịch, mà là việc thiết lập hệ thống thông tin cụ thể, chi tiết về tất cả các mặt: toàn bộ nội dung, đặc điểm, giá trị... của hệ thống di tích và từng điểm di tích; thông tin về các di sản văn hóa (di tích, lễ hội, làng nghề, ẩm thực...) có liên quan về nội dung, giá trị, địa bàn phân bố,... với các di tích trong hệ thống; thông tin về giao thông kết nối các

điểm thuộc hệ thống di tích và các di sản văn hóa có liên quan; thông tin về đời sống văn hóa, phong tục tập quán... của cộng đồng ở các địa bàn liên quan đến hệ thống di tích; thông tin về giá cả sinh hoạt trong khu vực... Những thông tin khoa học, có giá trị thực tiễn cao này, chính là "nguyên liệu" cho các nhà hoạt động du lịch nghiên cứu thiết lập các tuyến du lịch cụ thể, phù hợp với các đối tượng du khách ở trong, ngoài nước, nhằm khai thác tiềm năng của hệ thống di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử, cùng các di sản văn hóa trong khu vực và tất cả các yếu tố khác có liên quan tới việc tổ chức có chất lượng, hiệu quả các hoạt động du lịch. Theo cách hiểu đó và theo những điều hiện biết, hẳn chúng ta dễ đồng thuận khi xác định rằng, tất cả hệ thống thông tin nói trên, ở phạm vi toàn cục và ở từng tỉnh, đều còn hết sức thiếu hụt, thậm chí nhiều lĩnh vực thông tin còn là những "vùng trắng". Tình trạng này nếu không sớm được tập trung khắc phục, tức là chúng ta không cùng nhau sớm tập trung thiết lập Hành trình di sản văn hóa Phật giáo Trúc Lâm Yên Tử, thì việc tu bổ, tôn tạo hệ thống di tích này thật khó đạt tới kết quả mong muốn, để góp phần phát triển kinh tế, xã hội và mọi mặt đời sống của cộng đồng cư dân trên địa bàn.

Cuối cùng, xin trở lại vấn đề: Vì nhận thấy thật khó khăn/khó khả thi nếu chỉ đề xuất định hướng, giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị cho riêng lẻ di tích chùa Vĩnh Nghiêm, trong khi toàn bộ hệ thống di tích gắn với Thiền phái Trúc Lâm Yên Tử, như trình bày, còn đang đặt ra bao công việc, nên chúng tôi đã đặt câu chuyện bảo tồn di tích chùa Vĩnh Nghiêm trong bối cảnh chung của hệ thống di tích. Hy vọng mấy đề xuất đó ít nhiều hữu ích./.

N.H.T

NGUYỄN HỮU TOÀN: ON THE STORY OF THE PRESERVATION OF VĨNH NGHIÊM PAGODA (BẮC GIANG PROVINCE)

This is an important heritage in Trúc Lâm Zen school. The preservation and promotion of this heritage value needs to attach with all system of heritage sites distributed in three provinces: Quảng Ninh, Bắc Giang and Hải Dương, and demands to analyze some main characteristics on nature, environment, culture, economy, society, defence, security to set up a heritage route Trúc Lâm Yên Tử Zen school – a national Buddhist school.